

Elogi de la transgressió

Àngel-Jesús Navarro

La pedagogia actual defuig la consagració d'una única, exclusiva i excloent metodologia d'aprenentatge perquè creu sincerament en l'atenció a la diversitat, en la pluralitat i en el caràcter dinàmic de la persona humana. Aquest article pretén incorporar aquesta intuïció postmoderna en el treball de l'ètica i de la reflexió moral actuals. Hom aposta per una nova antropologia que pugui incidir en la complexitat i en la riquesa que la concepció dinàmica de l'home actual ens aporta i poder-la així aplicar també a l'àmbit de la recerca moral.

Llegir el títol que precedeix aquest article i tot seguit sorprendre's pot ser una mateixa cosa. I és que observar que hom creu possible d'alguna manera elogiar la transgressió --terme que associem amb allò il·lícit o dolent--, no ens pot deixar indiferents, sinó que ens sorprèn i ens contraria.

És possible fer elogi de la transgressió? No són, potser, termes contradictoris, contraris, contraposats, ...?

L'arrel etimològica del terme transgressió:

Si llegim al diccionari llatí, observarem que el terme transgressió prové de la preposició "trans" (més enllà de) i el participi "gressus", del verb deponent "gradior" (anar, caminar). O sia que transgredir vol dir etimològicament i literalment "anar més enllà de"... En conseqüència, i esbrinat el seu sentit originari, haurérem d'afirmar que transgressió és aquella acció consistent a anar més enllà d'algun límit concret.

És per això que si pensem en la transgressió des del seu enunciat literal, enunciat dinàmic i de moviment, aquest mateix enunciat perd aquella càrrega de maldat de la qual parlàvem al principi. Fins i tot podríem assentir que **transgre-**

dir és pròpiament i únicament moure's, posar-s'hi en camí, avançar. I més encara des d'un punt de vista ètic, ja que des de la perspectiva ètica no podríem afirmar que el fet d'anar més enllà d'un límit pogués ser per definició (per se) il·lícit o dolent, almenys que fóssim capaços de demostrar la veracitat del dit límit com a punt de divisió entre el bé i el mal. Això és, hauríem de justificar abans la certesa del terme designat com a límit del bé, o sia la licitud del terme com a norma moral (que mostra el bé per a l'individu o per a la comunitat).

Norma moral i transgressió de la norma:

No és, doncs, el moviment, la transgressió, allò que determina la bondat o maldat del que es fa o s'omet. És necessita indefugiblement de la qualificació moral del "límit", o de la bondat de la norma si es vol, per tal de poder afirmar que una transgressió és per ella mateixa una acció il·lícita o dolenta.

A fi que ens entenguem: "no és el comportament transgressor per si mateix i prou, allò que determina la bondat o maldat d'una acció qualsevol; és necessita indefugiblement de la qualificació moral del terme que la limita, o sigui, de la licitud de la norma que determina i que delimita la bondat d'una acció concreta".

O sigui, que parlem sense propietat quan enunciem que una "transgressió" està sempre sota la qualificació de "delictiva o il·lícita", només pel fet d'ultrapassar una norma. O almenys, es parla indègudament si no hem efectuat prèviament una justificació moral de la norma mateixa.

No es tracta només de saber si hom s'ha comportat bé o no, és tracta abans de res de saber què entenem per comportament bo.

La norma com a camí propedèutic:

I és que al llarg dels segles s'ha pogut comprovar com la sacralització de les normes de comportament, fos aquesta quina fos, ha estat un pas perillós, i moltes vegades sagnant i destructor de la convivència humana i de la preservació dels drets inalienables de tot individu humà. I aquesta sacralització ho ha estat tant, de destructora, com la banalització de tota norma que ha induït, en altres moments històrics, a caure en un relativisme pràctic amb el qual el límit o terme del bé era tan subtil que no existia; i sent així indeterminat i incognoscible, el mateix bé desapareixia en la boira de la incertesa, deixant també el dret de l'individu sense cap mena de protecció davant altres interessos personals o comunitaris.

Una norma quan esdevé sagrada, indefectible, inamovible, estàtica,... acaba prevalent sobre la persona humana individu o comunitat, a les quals, de fet, hauria d'intentar ordenar i protegir. Acaba imposant-se sobre la persona a qui hauria

de servir. Igualment, l'absència de tota norma aboca l'home a la seva destrucció immediata, reduint-lo als principis de supervivència, immediats i primaris, que fan prevaler les lleis biològiques dels instints animals per sobre de la mateixa concepció de persona humana com a dimensió diferent a la pura matèria física.

I així, absolutitzant o relativitzant plenament la llei, en ambdós casos, la persona acaba esclavitzada per la llei positiva del dret o per la llei biologicista de l'instint, per la llei de la pretensió o per la llei de la necessitat... I aquí és on rau l'error i la tragèdia de tota norma moral, de tota norma normanda... (de tota llei que obliga): en decantar-se cap a posicions extremes que provoquen la submissió de la persona humana, i no al servei propedèutic i existencial del bé com es desitjava, com hauria de ser.

La norma moral com a mitjà, la persona com a fi:

La norma, doncs, sempre serà mitjà, mentre que la persona sempre haurà de ser fi. I és per això que podem elogiar amablement, fins i tot amb tendresa, la transgressió. Perquè quan aquesta es dirigeix a la consecució d'una norma millor, d'una mesura del bé millor,... o amb altres paraules, **quan la transgressió denuncia una norma injusta, és, en aquest cas, no només bona, sinó que fins i tot és una exigència moral.**

Transgredir és això: anar més enllà... canviar, transformar... La transgressió no és més que una metodologia imprescindible en pedagogia moral. Això ho afirmariem sempre que també volguéssim admetre que tota moral és sempre, en virtut de la limitació humana, una pobra, inexacta, i falsa concreció del Bé. I és que el bé no pot identificar-se mai amb la immediatesa de la comprensió humana; el Bé pertany, com diria Tomàs d'Aquino, a l'esfera de l'ésser Transcendent (Unum, Verum, Bonum... Pulchrum).

La norma moral expressada humanament no pot ser altra cosa que mitjà; ja que la moral pretén sempre acostar l'acció de l'home a la contemplació del Bé, al coneixement que d'Aquest es té, i aquest Bé depassa sempre, inconfusiblement, la seva pretesa expressió en qualsevol norma moral. Això és: el Bé no pot identificar-se perfectament amb cap enunciat moral humà, ja que el Bé no pertany a l'esfera de l'ésser humà.

I això que diem no resta ni valora menys les normes morals de què es dota tota societat humana. Aquestes normes, en virtut del bé que expressen, continuen obligant, imposant-se al lliure albir de l'individu. Però no ho ha de fer per la seva formulació racional, sinó que ha d'imposar-se com a reflex d'aquell Bé que expressa. En altres paraules: **una norma moral no s'imposa per efecte de la seva formulació formal**, ja que això equivaldria a un reduccionisme pràctic del Bé, sinó que **s'imposa en virtut de la seva aproximació essencial al Bé que la**

depassa.... I és en aquest sentit que afirmem que tota norma moral de comportament és limitada, peremptòria, passatgera..., ja que mai esdevindrà perfecte mirall del Bé que vol expressar, sinó que haurà de reformular-se constantment en la mesura que es va descobrint el Bé en la contemplació racional i pràctica que l'home, individu i comunitat, en fa.

Això implica una nova concepció de l'ésser mateix de la norma moral, almenys respecte al que moltes formulacions actuals encara mantenen, i haver d'afirmar la següent premissa: **s'ha admetre, necessàriament, la naturalesa dinàmica de tota norma moral humana.** La seva limitació i peremptorietat, com hem afirmat abans, així ens ho indica.

Potser, fins i tot, caldria renovar també la mateixa concepció antropològica, estàtica, determinista en virtut de lleis naturals preconcebudes, i de clar perfil reduccionista que encara alguns sostenen sobre una realitat complexa, dinàmica i canviant com és la de l'ésser humà.

És impossible fer aquest trasllat, aquesta transgressió, de la concepció constitutiva humana i de la seva plasmació ètica si no estem disposats a acceptar un cert grau d'instabilitat conceptual, un cert relativisme metodològic, que no ontològic, sobre la comprensió mateixa, sobre la naturalesa mateixa, de la persona humana. Cal situar en aquesta perspectiva nova el descobriment sorprenent i paradoxal de la realitat humana que l'actual segle que acabem ens ha proporcionat i que en part ha recollit el present sentiment postmodern de desencís de tota formulació, de tota norma i de tot sistema conceptual: l'ésser humà és incompreensible definitivament des de les ciències empíriques, igualment és incompreensible des de les ciències psicològiques i humanístiques... Incompreensible sempre en darrer terme... L'home no és una realitat comprensible a partir del principi de contradicció o unitat tal com ja va exposar Parmènides cap al segle V abans de Crist i a partir del qual s'estructura el nostre pensament lògic, ontològic i epistemològic. No, justament l'ésser humà és aquella definició per se contradictòria, paradoxal, abocada a un Transcendent que fa impossible exercir sobre el seu ésser definicions i limitacions formals, conceptuals o metodològiques¹.

Només la transgressió, en sentit estricte, ens permet fer aquest canvi. Només la denúncia explícita i la rebel·lia contra una manera injusta, inexacta i reduccionista de comprendre l'ésser humà i la seva comprensió moral, ens permet abocar-nos a aquesta contemplació de l'home com a Misteri, com a contradicció i paradoxa. Cosa, d'altra banda, ben comprensible per al cristianisme que sempre ha volgut concebre l'ésser humà com a Misteri, ja que pel (amb i en el) misteri de Jesús de Natzaret, anunciem l'íntima unió existencial entre les naturaleses divina

1 Estic convençut que aquestes afirmacions neguitejaran a més d'alguna consciència formal, però crec sincerament que no es poden afirmar les coses només per satisfer les expectatives alienes. Cal, abans de res, i com diria el mateix Joan Pau II, servir la Veritat, en la veritat de cada moment i de cada situació, i acceptar amb valentia la distància tremenda, de vegades immensa, que entre ambdues de vegades es produeix. I quan això és així, obrir-se al perdó i a la reconciliació, no pas amb la pròpia consciència, sinó més enllà, amb la Veritat a la qual es pretén servir des de la ciència o la teologia.

(per se Misterium) i humana (Misterium de comunió). I d'aquesta manera confessem per la fe quelcom que sembla que hom oblida en la formulació antropològica: la persona humana, en virtut de la seva pròpia naturalesa de comunió amb el Misteri, és en darrer terme incognoscible i qualsevol aproximació que a ella es faci ha d'acceptar-se sempre com a camí, com a medi, com a ruta... Només la persona humana és fi, i en ella el Misteri que la sustenta.

La persona humana com a font i finalitat de tota norma moral.

Quina realitat serà, doncs, per a l'ésser humà, aquella que expressi millor una dimensió Transcendent com és el Bé que pretén, en darrer terme, mostrar?

Aquesta realitat no pot ser altra, com anunciàvem abans, que la persona humana, perquè en la persona humana l'home troba l'única realitat que s'aboca al coneixement, l'experiència i el desig de transcendent, de Misteri. L'ésser humà és, per dir-ho d'alguna manera, l'únic ésser que pretén depassar la seva pròpia existència immediata, que desitja ésser². I aquesta qualitat paradoxal el fa especial, diferent, divers de tota altra realitat empírica.

El desig d'ésser no es descobreix en l'esfera dels elements constitutius de la naturalesa humana com cosa feta, acabada o sabuda. Més aviat aquest desig confereix a la persona humana el seu dinamisme essencial, el seu moviment existencial, la seva pretesa pretensió racional... El desig d'ésser és, en aquest sentit, condició de possibilitat per a una comprensió més significativa de la naturalesa humana. Naturalesa que ha de comprendre's necessàriament també, i com a conseqüència, sota la perspectiva **dinàmica, transgressora i paradoxal** del propi ésser humà; ja que aquest és un ésser abocat al Misteri, abocat a una realitat que el depassa, a la qual es dirigeix i que no pot assolir sinó és en el seu propi caminar (en el seu trans – grederi).

Tota norma moral serà, doncs, en aquesta perspectiva, model, forma,... pedagogia d'existència si es vol. Però cap norma pot esdevenir ni origen ni meta del misteri de comunió que, com hem dit, és la persona humana.

Ella, la persona humana, i només ella, pot ser origen i fi de tota norma moral. Origen perquè indefectiblement serà la persona humana la que s'interrogui pel bé, pel sentit, pel desig d'ésser... I meta, perquè també indefectiblement serà la persona humana qui vulgui, així mateix, donar resposta a aquest interrogant, trobar el sentit, satisfer el desig d'ésser... Aquí, en contra del que podria pensar Marshall McLuhan, el medi no és el missatge, o sia: el medi, realitat limitada, cognoscible, determinable, descriptible (per més complexa que aquesta sigui), no

2 No confondre el desig d'ésser amb l'instint de supervivència... En l'ésser humà, de vegades, aquest desig d'ésser, d'existència, preval sobre el mateix instint de supervivència física... Morir per a esdevenir plenament un mateix és una constant en la mística cristiana i en la mística de quasi tota manifestació religiosa. I és que potser només el sentiment religiós és el que pot mostrar més palesament la paradoxa de l'existència i de l'ésser humà.

pot identificar-se amb un missatge, una finalitat, que és per se Misteri, transcendent, ultimitat de ser... El medi, la norma moral, mai serà (ni esdevindrà, ni fou) missatge, perquè el missatge --el sentit de l'ésser humà, el seu ésser personal--, ultrapassa l'àmbit d'existència del medi que particularment l'expressa.

Tota norma moral ha de ser servei pedagògic del creixement i de la convivència humana, o sia, mètode propedèutic de la pròpia existència personal... però mai fi.

El contrari de la transgressió és l'agressió.

Trobem, doncs, com hem exposat fins ara, que transgredir una norma, pot ser fins i tot constructiu en la progressió que l'home pretén en el seu projecte individual i comunitari de recerca del Bé, de recerca de sentit... Evidentment que no sempre és així; quan es transgredeix una norma sense un raonament que ho fonamenti (tot i acceptant la limitació darrera d'aquest), sense una experiència que il·lumini la bondat de la transgressió comesa i la insuficiència de la norma transgredida, aquest fet converteix la transgressió, ara sí, en perversa i destructora de l'ésser humà mateix. I és que la persona humana ha d'actuar sempre des del sentit, des de la recerca coherent del propi sentit, en allò que s'és, en allò que es fa... Si no fos així, el nostre actuar perdria el lligam de coherència que l'uneix al desig d'ésser, del qual parlàvem abans. Sempre, però, acceptarem en aquest procés de formació-descoberta del sentit la feblesa de les capacitats, de les aptituds, de les possibilitats humanes, que impedeixen assolir un sentit, una coherència últims (una Veritat darrera), i que s'encamina sempre cap a un horitzó, que sembla no poder aconseguir mai.

Però és justament aquí on podem fer elogi de la transgressió, en l'acceptació d'aquest caminar necessari que ens allunya de posicions que creïem saber i que ens vol fer acostar a llocs que encara desconeixem, que només albirem des de l'experiència i/o la raó,... des de la pretensió o el sentiment... Transgredir, quan ho fem coherentment, és avançar, és fer-se camí en el camí mateix de la vida, en la recerca mateixa del sentit...

Elogiem, doncs, la transgressió per tot allò que aquesta realitat ens possibilita, i repudiem el pensament estàtic, la preconcepció establerta i determinada de l'ésser humà, de la seva essència i de la seva existència, que impedeix descobrir la realitat complexa i dinàmica de la persona humana, que impedeix contemplar l'ésser humà com a Misteri.

Tota concepció de l'ésser humà, doncs, per limitada i especificada, per concreta i determinada, serà falsa... en ella mateixa, i com a plasmadora de la realitat que indica; perquè la realitat de l'home defuig tota concepció, tota conceptualització, tota comprensió únicament racional... L'ésser humà no pot concebre's intel·lectualment, mesurablement, descriptivament; més aviat l'home només pot aprehendre's contemplativament.

El contrari, l'estatisme, el reduccionisme més o menys simplista, és, a la fi, per a l'home anihilador del seu propi ésser. Això és el queanomenem agressió: a – sense + gressió – avenç. L'agressió moral és identificable, doncs, amb l'immobilisme, l'estaticitat, la reducció parcial i deformadora d'una realitat dinàmica i abocada-al-transcendent com ho és l'ésser humà.

Cal optar pel dinamisme moral.

Podríem dir que, almenys des del punt de vista moral, és molt més perillosa 1) l'actitud fixista i immobilista respecte a la norma moral, quant a aquesta actitud és agressió (negació del caminar moral, del sentit dinàmic de l'obligació moral); que no pas 2) la decisió coherent i responsable de ser transgressor de normes i lleis.

La primera destrueix per si mateixa la finalitat última de l'ètica que és la recerca i l'adequació al Bé, perquè cosifica el Bé, el determina i el restringeix de manera reduccionista (reduïx el Bé al bé). Intenta pautar una pretensió impossible com és determinar comportaments com a bons i definitius, com a sempre correctes, i com a permanentment saludables... Intenta reduir, amb l'esquema de McLuhan, i com ja dèiem abans, el missatge al medi, la persona a la norma, el Bé últim al bé immediat...

La segona proposició, però, admet una visió moral com a itinerari, com a ruta... com a recerca de llum enmig de la foscor³. Intenta donar importància al fet mateix de caminar, al camí, a la recerca... Com si tal vegada se sabés sabedora de la impossible meta, de la permanent recerca d'un horitzó que mai s'aconsegueix... Sabedora del caràcter paradoxal i contradictori de la naturalesa humana i del seu projecte de vida... Sabedora que tota realitat transcendent no s'aprehèn, sinó que es contempla...

La transgressió com a mètode de progrés.

Potser és per això que insignes personatges de la nostra història han apostat per una decidida i explícita transgressió de la norma, quan havien contemplat que la normativitat de la mateixa norma no se sostenia davant la realitat dinàmica i transcendent de la persona humana; quan denunciaren que la norma, la idea, la ideologia o la creença havien arrasat l'ésser humà i la seva qualitat de persona, i el supeditaven a una concepció, a una concreció moral o a una antropologia estàtica, simplista i reduccionista.

Sort n'hem tingut, d'aquells que obren camins a la contemplació de l'home com a Misteri, sort diríem els cristians, d'Aquell que col·locà l'ésser humà en l'autèntica perspectiva, en la perspectiva del Transcendent... Sort d'Aquell que transgredí tota norma que normatitzava i normalitzava la persona humana, i

que agredí aquesta visió inútil i sagnant de l'ésser humà amb la seva sola i única existència... Existència de participació perfecta en el Misteri.

I encara, vint segles després.... cerquem cercar l'ésser humà, comprendre'l, aprehendre'l i conceptualitzar-lo... Però, tot plegat, hem sabut poc d'ell... i és que hem sabut poc de la persona humana, perquè ens hem entossudit a consignar-la...

Mentre... la persona humana.... com Déu mateix... només permet de si mateix la CONTEMPLACIÓ.

ABSTRACT

La pedagogía actual evita la consagración de una única, exclusiva y excluyente metodología de aprendizaje porque cree sinceramente en la atención a la diversidad, en la pluralidad y en el carácter dinámico de la persona humana. Este artículo pretende incorporar esta intuición postmoderna en el trabajo de la ética y de la reflexión moral actuales. Se apuesta por una nueva antropología que pueda incidir en la complejidad y riqueza que la concepción dinámica del hombre actual nos aporta y, así, poder aplicarla también en el ámbito de la búsqueda moral.

• • • •

Current pedagogy shrinks from the consecration of one unique, exclusive and excluding learning method, as it honestly believes in the attention to diversity, in plurality and in the dynamic character of the human being. This article aims to incorporate this post-modern intuition into the work of current ethics and moral reflection. We back a new anthropology that may fall upon the complexity and richness that the dynamic conception of the modern man provides us with, and we may therefore be able to apply it also to the field of moral research.

• • • •

La pédagogie actuelle évite la consécration d'une unique, exclusive et excluante méthodologie d'apprentissage, parce qu'elle croit sincèrement à l'attention de la diversité, à la pluralité et au caractère dynamique de la personne humaine. Cet article prétend incorporer cette intuition post-moderne au travail de l'éthique et de la réflexion morale actuels. On se prononce en faveur d'une nouvelle anthropologie qui puisse tomber dans la complexité et la richesse que la conception dynamique de l'homme actuel nous apporte et, pouvoir ainsi, l'appliquer aussi dans le milieu de la recherche morale.

• • • •